

Kniha třetí.

Obchod otcem blahobytu.

Hlava první:

Pěstujeme obchod naproti tržbě.

§. 202. Obchod sdružuje; tržba rozptyluje.

Rozvedmež příklad v článku předešlém uvedený. Cizinec převzal na sebe úlohu sprostředkování výměny mezi vyráběčem a zpotřebitelem. Za práci svou podržel částku hodnot vyměněných. Tato částka musela býti skrovná, aby oba s návrhem vetřelce souhlasili. Ten může spokojiti se sice s malou částkou, pokavad věnuje tržbě toliko díl času a práce. Však i zde velmi blízký jest pokus, aby zvýšením požadavků zvýšil příjemnost živobytí svého na útraty cizí. To stane se hlavním snažením jeho, jakmile věnuje se tržbě zúplna; nebo pak závisí okamžitý blahobyť jeho toliko na větším nebo menším množství hodnot, kteréž během výměny uvázly v ruku jeho. Čím menší jest $\%$ tento, tím lépe jsou na tom výrobitel a zpotřebitel; tím hůře tržebník. Čím větší jest nutnosť prostřednictví tržebníkovy, tím více může zvyšovati požadavky své; tím méně hodnot dochází výrobitele a zpotřebitele. Oběma záleží tedy na tom, aby se zbavili prostřednictví tržebníkovy a vyměňovali mezi sebou přímo; slovem: aby se blížili co nejvíce. Dejme tomu, že mezi tím zahrnala bouře na ostrov nové trosečnický. Vidoucím osamělost a opuštěnost svoji nezbyvá leč vrhnouti se vším úsilím na vzdělávání půdy. V několika letech jest ostrov zalidněn a zmáhá se blahobyť obyvatelstva. Vždy na-

jde se ale mezi hodnými hospodáři několik sobců, kterýmž nelíbí se práce namáhavá, a kteříž hledají výživu, pohodlnější a obohacení rychlejší. Nemeškají učiniti jako první onen vetřelec a hledí přivlastniti si prostředkování výměny mezi osadníky. Proto snaží se zaopatřiti rolníkům kraje úrodného obuj, šatstvo, zbraně a jiné výrobky továrnické z kraje neúrodného, kdež ruce pracovitě na továrnictví odkázané vyráběti mohou mnohem laciněji nežli rolníci kraje úrodného, kdež každé rámě věnováno jest rolnictví. Výrobky rolnické prodávají horalům zase laciněji, nežli by mohli tito do-
bývati z neúrodné půdy své. Pokud ostává tržebnictvo v mezích těchto, jest hospodářství společenskému skutečně užitečno. *Must* v nich ostati pokud udržuje se v kraji úrodném vedlé rolnictví průmysl továrnický a v kraji neúrodném půda docela není zanedbávána. Kdyby zvýšilo tržebnictvo požadavky své, a vyšších žádalo cen, nežli průmyslníci domácí, nenašlo by odběratelů. Proto směřuje snaha jejich především k tomu, aby zničili zde továrnictví, tam rolnictví. Prodávají zboží nějaký čas raději se ztrátou. Jsou-li kraje ony tak krátkozraký, že domácího průmyslu nechrání, a tento konečně sklesne; pak mají tržebníci vyhráno. Hned zvyšují ceny zboží svého. Rolníci nemohou býti bez oděvu, nástrojů a zbraně, továrníci bez obilí a výrobků rolnictví vůbec. *Must* tudíž dáti si líbit vystupování cen zboží potřebného. Dříve mohli rolníci odbytí obilí na továrníky a dělnictvo; nyní musí do-
vážeti obilí své továrníkům a dělníkům cizokrajným. Mimo to ustavičně jich přibývá, poněvadž klesáním továrnictví domácího obrací se jak podnikatelé tak dělníci též k rolnictví. Množením soutěžitelů klesá důchod rolníků. Mimo to klesá ale i přechmaty tržebnictva ceny surovin tlačícího. S důchodem rolníků klesá spolu mzda pomocníků jejich; množí se prolétářstvo; lid chápe se žebrácké holi; opouští rodnou půdu svou; řídne lidnatost; ubývá prostředků k obdělávání půdy; obyvatelstvo nemůže spravovati stoky, trativody, hráze, vodovody, cesty atd.; konečně opouští i poslední z pozůstalých údolí a vstupuje na stráně a úbočí hor: *tržba rozdružuje.*

Opáčné jsou účinky obchodu. Každá oprava cest, silnic, mostů, stok, trativodů, hrázi a vodovodů jest rovněž vítána vyráběčům i zpotřebitelům. Rolník vítá novou silnici, po kteréž může den co den dovážeti mléko, máslo a sýr zpotřebiteli vzdáleného města. Dělník těší se stavění nové továrny, kdež draže

odbude práci svou, nežli na poli rolníkově. Továrník pozdravuje kouřící lokomotivu, jenž bude rozvážeti výrobky jeho po dalekých země končinách. Každou novou dráhou ubývá působení tržebníků, podporováno jest spojení vyráběčů a zpotřebitelů, *nastupuje obchod sdružující na místě tržby rozptylující.*

Jiný důvod k pěstování obchodu naproti tržbě jest, že:

§. 203. Obchod zabraňuje, tržba podporuje vývoz surovin.

Děj tento jest přirozenou důsledností snažení tržebnictva, rozduřovati vyráběče a zpotřebitele. Kde poštěstilo se mu, odděliti rolnictví a továrnictví, tam nezbyvá obyvatelstvu o továrnictví oloupenému, leč vrhnouti se na rolnictví a neb umřítí hladem.

Rozumí se, že volí raději první, a pak jest bramborové hospodářství hotovo. Vše vyrábí suroviny; vyváží do dalekých zemí továrnických, z nichž přiváží tovarů. Zhoubné následky hospodaření takového nejlépe lze stopovati u národa, jehož hospodářství octlo se tržbou anglickou na stupni právě naznačeném. Jest to Irsko. Za doby revoluce roku 1688 zmáhalo se v Irsku vlnářství. Kramáři londýnští vymohli na vládě Viléma a Marie zničení průmyslu tohoto. Irčané byli přinuceni dovážeti vlnu do Anglicka. Již tehda jednalo Anglicko jednomyslně dle zásady, kterouž vyslovil Jiří I. při zahájení parlamentu o 33 let později: „ Jest patrnó, že nic nepomáhá tolik k zvelebení blahobytu veřejného, jako vývoz tovarů a přívóz surovin.“ Proto přivážena vlna, len a konopí z Irska do Anglicka beze všeho cla. Výrobků osadních nesměli ale Irčané odbýrati od jinud než z Anglicka a sice na anglických korábech, osazených anglickými námořníky. Rozumí se, že dovozně vyšínuto na ohromnou výši. Když vypukla válka mezi osadami americkými a zemí mateřskou, žádalo Irsko svobodu obchodní; a Anglicko bylo přinuceno ji dáti. První krok, jakýž učinilo Irsko k zvelebení skleslého blahobytu národního, bylo uložení ochranného cla na některé tovary, aby odešlo továrnictví domácí. Žádal tím národ něco nespravedlivého, chtěje žito a vlnu svou zpracovati doma? A přece zdráhal se hrdý Albion. Však konečně musel povoliti! Blahodárné následky kroku tohoto nedaly dlouho na sebe čekati. V zemi nastal nevidaný ruch. Zmáhajícím továrnictvím zkvétalo rolnictví, rostla lidnatost, množen blahobyt. Utěšenému rozvoji hospodářství irského učiněn pojednou konec zákonem přijatým od

parlamentu 2 července 1800, jímž vysloveno sjednocení obou království. Článek VI zákona toho zrušil ochranná cla irská dílem ode dne vydání zákona dílem postupně do roku 1810 („That all prohibitions and bounties upon the importation of merchandize from one country to the other shall cease. But that the importation of certain articles therein enumerated shall be subject to such countrevailing duties as are specified in the act.“ Commentaries on the laws of England by Sir William Blackstone 1803). Zabezpečenou takto *svobodou tržby* mezi oběma královstvími skleslo pojednou *továrnictví irské* a dle Carey'ho „získána Manchesteru a Birminghamu samotřeba zásobování Irska železem a látkami... Takto nezbylo národu oloupenému o všechno zaměstnání, vyjma rolnictví, jiné volby, leč za každou cenu vrhnouti se na rolnictví nebo hladem umřítí. Tak měli pozemkáři lid v rukou mohouce předpisovati podmínky libovolné. Ohromné důchody, nízké mzdy podprojednatelství půdy lakomými prostředníky za pateronásobnou cenu a zmáhající se bída, násilně jsou podněcovány a vzpourami a násilím lidu irského provázeny.“ Dovážením surovin irských na trhy anglické promařeno rok co rok kapitálů, o jichž úhrnu můžeš si poněkud učiniti pojem, uvážíš-li, že obilí voženo svatojirským průplavem do Anglicka, za něž přivázeny jsou nejenom látky vlněné a bavlněné, kteréž mohly zhotoveny býti doma, nýbrž i uhlí a železo, jehož bylo doma nazbyt. Jaké naučení plyne z toho pro Rakousko? Či my bychom měli býti k politice, kterouž řízeno až posavad hospodárství naše národní, lhostejni? Či neměli bychom pevně vysloviti se, zdali chceme tržbu či obchod? K čemu vyvážíme ječmen majíce výborných pivovárů; k čemu vzdávati se s každým stem centů ječmene 66 ctů odpadků, kteréž přišly by pivovářečnictvím vhod průmyslu rolnickému? K čemu vyvážíme vlnu, mohouce zpracovati ji doma? Není to smutno, když necháváme rukodělnictví a strojnictví své tak ladem ležeti, že na místě, aby surovin přitahovalo, my skorem za 3 miliony více plodin polních a zahradnických vyvážíme než přivážíme? Roku 1857 vyvezli jsme zvířectva za 865.546 zl., plodin zvířecích za 691.205 zl. paliva a staviva za 3,544,087, a jenom nápojů a pokrmů za 152.776 zl. více než bylo přiveženo. ~~Jak smutný jest teprvé pohled na nesmírné zásoby tovarů, jakýchž bylo zapotřebí z ciziny přivážeti, poněvadž není průmysl domácí dostatečen!~~ Zboží lékarnického, vonidel, barvin, tříslovin a chemického zboží dovezeno za 5,221.934 zl.,

látek tkaných a pletených za 6,661.745 zl., příze za 7,889.259 zl., zboží kovového za 606.832 zl., koží, kožešin, kožešnického zboží skorem za 2 miliony zl., ano i zboží ze štětín, lýka, rokytí, slámy a papíru za 48148 zl. více než vyvezeno! Z toho lze viděti, že Čechy nečiní nežádáné výminky z ostatního Rakouska a že jsou s ostatními státy říše posavadním hospodařením na nejlepší cestě k cíli, u něhož octly se již Portugaly, Španělsko, Turecko, Východní a Západní Indie — totiž státi se trnem národů průmyslných, zemí bramborového hospodářství, půdou rok k roku vysilovanou, chudnoucí, opouštěnou. Jaká naučení plynou z toho pro nutnosť politiky ryze národní, oddělení hospodářství jednotlivých států říše rakouské, zavedení samosprávy, uznání státního práva vlasti naší atd., o tom bude pojednáno v hospodářství státním.

§. 204. Obchodem klesá, tržbou zmáhá se přívoz tovarů.

Vývoz surovin byl od jak živa v záměru tržebnictva. Každá továrna na blízkou zpotřebitele jest mu trnem v oku. Kolem zpotřebitelů stává šířkou zeď, ponechávajíc úzkou tolíko branku pro sebe, kterouž by vyváželo, co by mělo zpotřebováno a přiváželo, co by mělo zhotovováno býti doma. Nové vynálezy zatajuje a zabraňuje mechanikům, stavitelům, strojníkům, rukodělníkům a továrníkům přístup k vyráběcům surovin nutíc je, aby prodávali n. p. českou vlnu do Anglicka a přiváželi odtud za drahé peníze sukna na oděv svůj. Rozumí se, že tím musí hynouti domácí továrnictví. Čím více ho ale ubývá, tím více klesá hospodářství na stupeň pouhého rolnictví, zaniká jedinečnost, ustupuje dělba práce, vzdaluje se vyráběč zpotřebitele, zmáhá se důležitost tržby a roste potřeba převážky tovarů.

Za času úplného úpadku továrnictví španělského učinil r. 1681 hrabě Ereceira, ku křeslu ministerskému přisedší, návrh k zavedení ve vlasti své průmyslu továrnického. K účelu tomu byli povoláni soukeníci angličtí, kteříž pozdvihli průmysl portugalský v několika letech tak, že suroviny byly zpracovány doma, že Portugalsko osady své vlastními výrobky zásobovalo, a již r. 1684 přívoz cizích tovarů zapovědělo. Bohužel dalo se Portugalsko po smrti moudrého ministra svěsti ministrem anglickým Methuenem k oné proslulé smlouvě, kteráž po něm jmenována podnes smlouvou Methuenskou. Portugalcům slevna v porovnání s jinými národy třetina cla na

vínech do Anglicka přivážených, začož zavázali se k obnovení skrovného cla, ustanoveného před rokem 1684 na přívoz suken anglických. Následkem smlouvy této byly zaplaveny trhy portugalské tovary anglickými, zrušeno veškeré továrnictví domácí a nastala nutnosť vyvážeti krásné vlny portugalské za laciné peníze do Anglicka a přivážení za drahý peníz tamějších suken. — V západní Indii britické pracovalo na tisíce otroků v osadách bavlněných a sladorových (cukrových z Jihosl.) Osadník nesměl vystavěti továrnu; to se přičilo zájmům kramářů anglických. Suroviny bavlněné a sladorové musely vydati se na cestu mnoha set mil a vraceti se toutéž cestou co hotové tovary.

Země turecké vynikaly po několik století průmyslem svým a dokonalost tovarů jejich vešla v přísloví. Tu vynalezeny v Anglii stroje přádelné a spolu zapovězen vývoz jejich, jakož i stěhování znaleců průmyslu tohoto. Následkem toho začala převážka bavlny turecké do vzdálené Anglie a odsud zase zpět do zemí tureckých. — Peršané vozí hedvábi v nejsurovější spůsobě do Anglie, odkudž se jim vrací spracované v hotové již látky. Totéž platí o Východní Indii, a o všech osadách, na nichž vězí kletba kramářství anglického.

Jiný veledůležitý rozdíl mezi obchodem a tržbou jest, že:

§. 205. Obchod vzdělává půdu úrodnou; tržba z ní vyhání.

Již v knize první ukázal jsem, kterak proti posud panujícímu náhledu započíná hospodář osamělý vzdělávati půdu nejneúrodnější na pahorcích, stráních a úbočích hor a teprvé pokrokem ducha a ozbrojením rukou svých kapitálem sestupuje do údolí, kdež počíná vzdělávati úrodnou půdu na úpatí hor, v hlubokém údolí, na břehu řeky. Veliký pokrok učiněn dělbu práce. Jedni věnujou se pouze hotovení a zdokonalování nástrojů hospodářských; druzí, ozbrojivše se nástroji těmito, kácejí stromy, mýtí půdu, pracujou na svodnicích atd. Rádlo zarývá hloub a hloub, půdu pokročile vzděláváno, jedno jitro dává výtěžek větší, nežli dřive čtyry. Proto žijou čtyři na pozemku, kterýž živil dřive toliko jednoho. Společnosť hustne; obec roste; dělba práce pokračuje, jedinečnost se zmáhá: roste moc člověka nad přírodou. Voda žene pilnou pilu, kteráž rozkládá nejtlustší duby, a točí kámen, na němž brousí hospodář sekeru, rýč a kladivo. Nabrousiv vstupuje do hlubin

zemských, zakládá doly, z nichž vyváží zásoby paliva a bohaté rudy. Staví tavírnu, roztavuje dobytou rudu, zařizuje si stroje a obrací se konečně k úrodné půdě na břehu řek a jezer. Zdvihá vodu vodou, suší bahniště a odvaluje kámen. Země odměňuje mu stonásobně za namáhání jeho. Lidnatost zmáhá se, rukou pracovitých přibývá, člověk vyčerpává moře.

Blahobyť obce nedává tržebníku a kupci dlouho spáti. Navštívivše statkáře, lichotí jim vychvalující úrodné jich půdy, vy počítávají prospěch, kterýž by vyplynul z důsažnějšího vzdělání a odporučují k tomu výtečné a laciné stroje cizokrajné. Statkáři jdou do pasti. Odbírají cizé tovary a vrážejíce vše do polí od cizujou továrnám ruce pracovité i kapitál, až domácí průmysl továrnický konečně sklesne, zanechav pole cizokrajnému. Nyní nastaly zlaté dny tržebníků. Ceny tovarů zvyšují den ke dni. Z krátkozrakosti statkářů kořistí nejenom sami, nýbrž i stát jejich. Seznav závislost statkářů na tržebnictvu svém zabraňuje jim, skleslé továrnictví obnoviti. Zapovídá vývoz strojů, vystěhování ruko- dělníků a strojníků do země statkářů, a ukládá na vývoz veške- rých tovarů náramná cla. Tržebníci cení taktéž prostředkovánj své výš a výše, zvyšující ceny nástrojů tak, že statkáři obmezují se víc a více na práci rukou svých. Tím povzbývají prostředků k pracnému obdělávání úrodné půdy na břehu řek a jezer a táhnou se zpět na výšiny a stráně, kdež není třeba trativodů a parostrojů k vysušování. Že se tak v skutku děje, viz dějiny.

Obyvatelé Hindostanu těšili se od jakživa znamenitému stupni blahobytu. Průmysl květl, lidnatost zmáhala se. Dle Carey'ho nebylo na pomoří Koramandelském a v krajině Bengalské před 60 lety ani jediné vsi, v kteréž by nebyli zaměstnáni výrobou tkanin všickni mužové, ženy a děti. Bengalsko bylo znamenito krásným mušelinem a pomoří Koromandelské svými cici a kar- touny. Hvězda štěstí národu zhasla pojednou, jak mile podlehl jeho obchod tržbě. Angličané zvítězivše v bitvě Plasseyké a pod- manivše sobě celou Indii, naplnili zemi tu hrůzami nadvlády kra- mářské. Odanili veškerý průmysl od člunku, kterýž pohyboval na miliony pilných rukou, tkajících drahý mušelin až k člunu chudého rybáře; zapověděli přívovz všech strojů továrnictví a prů- myslu evropského; a uložili náramná cla na veškeré výrobky do- mácích tkalců indických. Průmysl klesl, obchod zmizel. Bohaté někdy město Dacca, kteréž počítalo ke sto tisícům obyvatelů jest

nyňi zrutinou, porostlou travou a bodláčím; nejtřrodnějši půda zpustla; v údolí Gangesském není třetina ornice vzdělána, v Madrasu ani pětina a hladomor zjevem obyčejným. Tak změněn působením tržby někdejší šťastný stav Indie. Lidnatosti ubývá, obyvatelstvo se rozptyluje, vzdělanost klesá, jedinečnost mizí, výměny obmezováno, moc člověka nad přírodou klesá; úrodné břehy řek jsou opouštěny a vyhledávány méně úrodné a ztenčeným kapitálům přístupné.

Přirozený následek vylíčeného působení obchodu a tržby jest, že

§. 206. Obchod sesiluje; tržba vysiluje půdu.

Viděl jsi, že tržebník hledí, aby co nejvíce rozdužil vyráběče a zpotřebitele, a jsou-li oba profinožci, pak jest důležitost a zisk jeho největší. Když jest ale zisk a důležitost tržebníků na stupni nejvyšším, bývá výnos půdy na stupni nejnižším. Uvidíš hned, kterak rozdílné na první pohled zjevy tyto jsou v úzké souvislosti příčinné. Není hodnoty, kteráž by kladla převážení tolik překážek v cestu jako hnojivo. Hnůj jest hospodáři zlatem; a každá okolnost ku ztratě pokladu toho přispívající jest hospodářství na škodu. Všickni hospodáři kolem Prahy bydlící opatřují si ho odtud. Čím vzdálenější jsou, tím menší jest jim platnoty. Zde jej dostávají na mnoze zdarma; míli odtud stojí zlatý; dvě míle dál dva zlaté a u vzdálenosti as pět míl dostupují výlohy dovážecí výše takové, že se beze škody nedá dovážeti. Proto lze kolem každého místa popsati kruh, jehož obvod běží po rozhraní mezi místy, kdež mrva dovežena ještě platí a mezi ostatní krajinou, kdež platnoty pozbývá. Pokud stojí vyráběči surovin mimo kruh tento v utěšených poměrech obchodních, že jim lze výrobky své na místě odbyti, jest jim vzdálenost od větších měst více méně lhostejna. Vzdálenost ta přestává ale býti lhostejna a stává se hospodářům předležitým činitelem, pakli jsou přinuceni hledati tam zpotřebitelů pro výrobky své. Každým nákladem surovin vyvážejí část půdy své, za kterouž nedostane se jim náhrady. To platí zvláště o nás žijících ve státu hlavně rolnickém. Když jsem uzřel nákladem obilí obtěžkané lodi po Labi do ciziny plouti, zvolal jsem: „Čechy plynou do Němec.“ Kdyby mne byl slyšel svobodný pán Dr. C. Hock, byl by se mi byl snad vysmál jako

Carey'mu, jemuž vytýká, že prý sotva kraj pralesů a pust svých zaorav, již myslí na ztrátu způsobenou vývozem surovin. Dokud v zemích vzdělaných tekou řeky bahnonosné, ornice krmí lesní stromy a bůvola, rybníky a močály čekají na vysušení a půda vřesová nemá vláhy, jest prý bláznovstvím mysliti na ztrátu půdy vývozem. Divím se, že Hock, kteréhož si co politického hospodáře nemálo vážím, mohl tak povrchně souditi.

Že škoda vývozem surovin způsobená není žádnou maličností, přes kterouž by se mohlo se vtípem nějakým přejíti k dennímu pořádku, posuď laskavý čtenáři sám z následujících podatků z Carey'ho vážených.

Virginie a Karolina byly někdy prvními Spojených Států. Hospodářství a blahobyt jejich byly na nejvyšším stupni. O tom svědčí nesčíslné zříceniny domů na způsob paláců stavěných a zbytky někdejší nádhery starých kostelů. Kde jest všecka někdejší nádhera? *Vyvežena jest se surovinami.* Politika hospodářská státu onoho podporovala tržbu na útraty obchodu: suroviny jmenovitě tabák ustavičně jsou vyváženy. Tím nastal nedostatek hnojiva, kteréhož nedostávalo se tím více, čím více vyváženo surovin. Půda vynášela méně a méně, až nestála za obdělání. Nyní jest opuštěna; vzduch ji pokrývající přeplněn zlopary, tak že jediná noc blíže Charlestonu pod širým nebem strávená stojí prý život.

V New-Yorku vyrábí nyní pšenice o polovic méně, než před 80 lety; poněvadž ustavičným vývozem surovin půda jest vysílána. Draslo a kyselina fosforečná obsažena v pšenici r. 1850 sklizené a vyvežené byly ceněny na 30 milionů dolarů. Ohromná hodnota tato vyvežena jest se surovinami.

Státy bavlnářské klesají rok od roku. Půda vysilována jest tak, že prodavač sotva dostává dolar za pět ztracených.

Cena půdy americké, vyvezené se surovinami za nynější politiky tržbu podporující, rovnala se dle Carey'ho již před jedenácti lety nerostným látkám patnáctera set milionů měřic žita. To může, myslím, zavdati podstatnou látku k přemýšlení. Carey ujišťuje, že cizincové Ameriku navštívivši a příčiny této neznající nemálo pozastavují se nad klesáním rolnictví tamějšího. Příčinou jest vysilování půdy, přirozený to účinek tržby na úkor obchodu podporování.

Vypadá-li to ale takto v panenské zemi americké; může naše ustavičné surovin vyvážení zůstatí na dál bez účinku na půdu, kteráž dávno přestala býti krajem pralesů?

§. 207. Obchod decentralisuje; tržba centralisuje.

Když Macfarlane cestující po zemích tureckých pozoroval, jaký nepokoj způsobila tam zpráva o zvýšení ceny hedvábí na trzích anglických, lichotilo to národní marnosti jeho, an elektrický proud vycházející z Londýna, srdce to veškeré tržby, v takové působil vzdálenosti. „To jest centralisace tržební,“ dokládá Carey. Tržba směřovala vždy k centralisaci, a bude vždy nejhrošlivější její zastavatelkyní. Vždyť jsi viděl, kterak podněcuje vývoz surovin, podporuje přivážení tovarů, shání s půdy úrodné, vysiluje půdu; kterak všude k tomu směřuje, aby rozptýlila obyvatelstvo. Rozptylováním obyvatelstva ruší se ale místní středy, držící rovnováhu hlavním městům, sídlím to tržebnictva. Nahleďni do dějin a shleďáš, že centralisace opírala se u všech národů mimo o vojsko hlavně o tržebnictvo, a že vymanění hospodářství z nadvlády tržby dělo se vždy cestou decentralisace. Pravda tato jest tak důležitá, že bych ji krvi svou vepsati chtěl v srdce národa svého. Nebo kdo poznal příčinu neduhu, jest na půl cestě uzdravení: pozná-li se pravá příčina klesání států, jest podryta víra v přirozenou nutnost národů odumíratí, kteréž bohužel drží se miliony fatalistů!

Obchod usiluje všude zaříditi místní středy. Pozoruj osadníky nového světa. Vyrábějí ohromné zásoby surovin. Pokavad jest trh příliš vzdálen, musí tím nejkrásnějším obilím krmiti dobytek, aby je v této způsobě dovésti mohli na daleký trh. Umějí na libru vypočítati mnoho-li ztrácí dobytek cestou na váze a mnoho-li ztrácejí sami způsobem tímto na jmění svém. Vědí dobře, co by pomohlo. Zasylají do novin vyzvání na mlynáře, tkadlee, kováře, krejčí, sládky a soukenníky. Nabízejí zdarma půdu a pomoc svou k vystavění bytu a zařizení závodů. Mlynář přijde. Klepání strojů jeho zazní v uši osadníků tak příjemně, jako cinkání dukátů tržebníkům našim. Pšenice, kterouž dříve krmili musel vepře, vozí nyní osadník na trh v způsobě mouky. Zpracováním hmoty nabyta daleko menšího objemu a váhy; tak že se dovoz vyplácí. Stržený peníz dává mu možnost, aby se lépe krmil a odíval. Sládek nalézá odběratele a brzo vystupuje štíhlý komín pyšně nad chatrče osadníků. Pivovar a mlýn zaměstnávají sílu dělníků; ti potřebují krejčího, ševce, kožešníka a švadlenu. Nabídky opětovány den co den a nadbytek obyvatelstva hlavního města táhne se k rostoucí obci. Zařizují školu, volají učitele, obchod stává se vždy čilejším, zmáhá se blahobyť rolníků, ruko-

dělníků a celé obce, kteráž zvana jest brzo městem. Obyvatelstva přibývá, osadníci krajiny vůkolní mají odbyt na výrobky své, síla jejich k výměně roste, přímou výměnou zmáhá se obchod, a obchodem vznikají kolem města obce nové.

Blahobyt krajiny přiláká jistě brzy i tržebníka. Otevře v městě někde na ráně krám. Zde nacházejí osadníci výrobky krajin cizích; prostředky, jimiž vyhověti mohou potřebám dříve nepocitěným. Blahobyt krajiny tím opět značně pokročil. Skromný zisk nedovede však uspokojiti tržebníka. Přirozenou povahu neumí zapřítí. Všude tlačí se mezi vyráběče a zpotřebitele. Vyráběčům představuje obtíže vyhledávání zpotřebitelů a ztrátu času dovážením na trh městský; zpotřebitelům vyličuje obtíže s vyhledáváním lepších výrobků spojené, a ztrátu času při dovážení z trhu.

Obě strany jsou s nabídnutím prostředkování jeho spokojeny, pokud nároky jeho na podíl výrobků vyměněných nejsou příliš velky. Čas vyhledáváním sebe a dovážením výrobků jinak ztracený věnovati mohou hospodářství. Výroba jejich tím roste a možnosti nové výměny přibývá. Mohou-li pomocí tržebníka vyměnití o 100 zl. více, při čemž zvýšeno jmění jejich u p. o 30%, rádi odmění tržebníka za přičinění jeho 6%; vždyť zbude ještě každému 12% užitku. Tržebník ziskem lákán vynakládá větší pilnost, opravuje prostředky dovozní, zrychluje výměnu tak, že v téže lhůtě se zdvojnásobí. Prospěch vyráběče a zpotřebitele nedopouští, aby odepřel tržebníku o 2% více. Zatím přerušeno spojení mezi vyráběčem a zpotřebitelem. Trh dřívější jest zrušen. Tržebník učiniv se takto nutným, zvyšuje znenáhla požadavky své. Podíl jeho roste den co den. Z počátku s prospěchem vyráběčů a zpotřebitelů, však brzo kobaplné jich škodě, asi dle následující stupnice:

Podíl tržebníka v %	Úhrnek jeho	Množství výrobků vyměněných	Výledek vyráběčů a zpotřebitelů
6%	6	100	24
8	16	200	44
10	30	300	60
12	48	400	72
14	70	500	80
16	96	600	84
18	126	700	84
20	160	800	80
25	225	900	45
30	300	1000	0

Tržebník bohatne vždy víc a více. Počet pomocníků jeho roste. Objevují se speditoři, dohodci obchodní, nákladní a povozní, komisionáři a povozníci se všemi pomocníky svými. Všem těmto společně na tom záleží, aby *podrželi co možná největší podíl hodnot vyměňných*. Bohatnou, kdežto vyráběči a zpotřebitelé neustále chudnou. Bohatství pojišťuje tržebnictvu působení v obci. Všecky pokusy vyráběčů a zpotřebitelů o vymanění z klepet jeho snadno jest mu překaziti. Konečně *ostává všecken užitek v ruce tržebnictva*. Jedna dílna po druhé zastavuje práci. Průmysl továrnický hyne. Rolníci nemohouce odbyti výrobků svých u obyvatelstva *ostávajícího klesáním továrnictví bez mzdy, též chudnou*. Veškeré pracovníctvo jak továren tak dvorů hrne se tudíž do města, kdež bohaté tržebnictvo peníze rozhazuje. *Čím více obyvatelstvo venkovské řídne, tím více hromadí se v hlavním městě. Místní středy hynou; roste centralisace hlavního města: boří se sloupky blahobytu národního; na rozvalinách jeho slaví hody záhubné centralisace hospodářská.*

§. 208. Obchod bratrem míru; tržba sestrou války.

Athény prosluly svobodou. Nikdy před tím nebyla jedinečnost tak vyvinuta, jako zde. Všickni občané měli právo volebné do shromáždění lidu. Attika rozdělena jest na 100 okresů městských, majících zastupitelstvo a vlastní své úřady. Byla to úplná decentralisace. Ve sto místních středech malého uzemí vyměňováno přímo mezi vyráběči a zpotřebiteli. Tržba obmezena na pravou míru. Nebyla hospodářství účelem, nýbrž důležitým toliko jeho prostředkem. V Attice květil mír. Mír země přerušen, jak mile zmocnila se Athéňanů myšlénka nešťastná státi se pány na moři, a soustřediti tržbu veškerou v přístavu piréjském. Od okamžení toho stihala válka válku. Obyvatelstvo země společných chudlo. Průmysl klesal. Pracovníctvo hrnulo se do hlavního města, kdež lidnaté tržebnictvo rozhazovalo peníze; vojáci a námořníci utráceli poplatky, jimiž státy spolkové plniti musily pokladny centralisujících Athén.

Dějiny kartaginské naplněny jsou válkami vedenými o samotřbu. Benátky a Janov v ustavičné pohříženy byly války o zachování samotřby. Nizozemsko usilovalo udržeti monopol tržby a zapletlo se tím v dlouhé války s Anglií a Francouzskem. Mno-

ho-li prolito krve v Indii za rozšíření tržby na útraty obchodu! Sotva ukončena strašná válka vítězstvím Plassy'ským, nastal boj se Svobodnými Obcemi, pak o Sind, Afghanistan, Avu a Pendschab, o udržení tržby opijní, o nadvládu v jižní Africe (Carey). Veškeré války tyto svedeny jsou jedině za tím účelem, aby suroviny zemí podmaněných konaly tisíce mil cesty k vřetenu anglickému. Takové jsou snahy tržebnictva anglického. Tržba a válka jsou Albiona nerozlučné sestry.

Však boj vedený prachem a bodáky jest nevinným zlem, proti blahoborné válce, kterouž vede tržebnictvo kapitálem svým naproti práci. Alexander, César, Attila a Napoleon I. povraždili miliony životů lidských. Sotva odešli, opravila pilnost národů, co bylo zbořeno rukou národobijců. Rány utrpené jsou zaceleny; brzo navrátil se dřívější blahobyt. Však kde vládne tržba, tam hyne národ v trvajícím agonii. „Lacinó kupuj a draze prodávej;“ toť heslem jejím. Nahromadění v hlavním městě spojujou se tržebníci velmi snadno, aby tlačili ceny zboží, kteréž chtějí koupiti a vyzdvihli toho, jež chtějí prodati. Při takovémto podniknutí nešetřeno milionů. Cizé trhy zaplaví lacinými výrobky, průmysl všude klesá, a když takto samotřeba vybojována, pak běda poraženým národům! Tu nastane vyssávání nejlepší jich krve. Když tím národové hynou jako Východní a Západní Indové, Portugalové a Irčané a světu počínají otvírati se oči nad příčinami úpadku jejich, nemešská tržebnictvo anglické hlásati svými Smithy, Malthusy a Ricardy, že politika anglická podporující tržbu, kteráž vyráběče a potřebitele rozdružuje, vývoz surovin a přívoz tovarů podporuje, z pozemků úrodných vyhání, půdu úrodnou vysiluje, centralisaci zavádí, válku rozdmychuje, neb jinými slovy politika podporující svobodu tržby, že jest ideálem politiky hospodářské. Věda posavadní nečinící rozdíl mezi svobodou tržby a svobodou obchodu a nepozorující, že blahodárné účinky tohoto naprosto přelíc se oné, hájí až posavad první na místo druhé a národové nemající Colbertů a Ereceirů, kteříž měli by odvahy postaviti se v praxi s vědou v odpor, prodávají dědictví své za mísu kyselé čocky manchesterské. Kterak záhubna jest směna tato dílem jsem již ukázal, dílem uvidíš z článků následujícího, kdež dokážu, že vždy a všude

§. 209. Obchod zavádí svobodu; tržba otroctví.

Ostává-li výměna v mezích obchodu, sdružují se vyráběči a zpotřebitelé víc a více, vznikají místní středry hospodářské, roste blahobyt jednotlivců i celku: blahobyt všech pojišťuje svobodu všech.

Tržba ruší jedinečnost, klesáním jedinečnosti zeslabuje se výměna, rozptyluje obyvatelstvo, zmáhá se převoz tovarů, množství rukou pracovitých odcizováno výrobě a obráceno k účelům tržby a převozu, veliké výlohy převozní hubí poslední zbytky blahobytu, klesá hodnota člověka, a on stává se otrokem.

Za důkaz uvádím příčiny otrockého stavu osadníků západo-indických. Dle svědectví Carey'ho nepřipustili tržebníci angličtí, jako nikde v osadách ani zde zařízení továren. Lord Chatham nedovolil vyrobti osadníkům ani jediný podkovák. Nesměli vyráběti leč suroviny. Všecken obchod mezi nimi zapovězen; výměna musela se dít prostřednictvím tržebnictva na tisíc mil vzdáleného. Započato s dobýváním indiga. Však z ceny, jaká byla placena na trhu anglickém, pohltili lodníci, dohodci a vláda tolik, že muselo býti od výroby této upuštěno. Podobně sklesla výroba kávy, a toliko sady cukřinové šířeny byly víc a více. Však hledmež, mnoho-li ty osadníkům vynášely. Vývoz cukru páčen tenkrát (1775) na 1,699.421 liber; však převoz, pojišťovny a dohodci ztrávil tolik, že čistý výnos 750 sadů obnášel toliko 726.992 liber, nebo něco méně než 1000 liber na jeden. Odčítán-li od toho podíl vlády 12 šilinků 3 pence z centnyře a výlohy učiněné před dodáním cukru zpotřebiteli, snadno lze pochopiti, proč obdržel vyráběč jenom asi čtvrtý díl ceny výrobku svého. Osadník stal se tudíž pouhým dohlížitelem otroků pracujících k užitku pánů britických. V 20 letech 177 sadů prodáno ve veřejné dražbě a 55 zcela opuštěno. Osadník nemohoucí uživati strojů při výrobě, závisel na fyzické síle, kteréž dováženo ustavičně z daleké Afriky. Osadníci byli málo lépe na tom, než otroci; ustavičně vězeli v dluzech a majetek jejich byl v rukou faktorů anglických bohatnoucích na útraty jejich. Tak Carey.

Však netřeba hledati důkazů v daleké Indii; jsou před očima ve vzdělané Evropě. Národové pobalkánští, sténající pod jhem sveřepých Turků, těšili se před tím blahobytem, ku kterémuž příroda štědrě všechny podmínky poskytovala. Výroba železa, mědě, uhlí, obilí, oleje, tabáku, vlny, hedvábí, tkanin výborně dařila se.

Tu zaplavena jest země pojednou nesčíslnými tovary nově vynalezených strojů anglických. Nevzdělanost turecká, nedostatek samostatnosti a ducha svobodného byly vady, kteréž nedovedly opřítí se proti hrozící záhubě blahobytu národního. Továrnictví turecké padlo! Práce obrácena jedině k vyrábění surovin. Plné koráby látek objemných konaly dalekou cestu z Cařihradu do Londýnu a přinášely zpět hotové již tovary. Ohromné výlohy převozní měly za následek sestředění veškeré tržby zahraničné v rukou několika velkotržebníků, kteříž po zásadě „lacino kupuj draze prodávej“ sevřeli obyvatelstvo turecké do sobeckých klešt svých, uvalujice naň den co den větší porobu. Vzdělanost a jedinečnost, bez toho obmezená na slovanské toliko národy, zrušena jest naprosto. Celá říše stala se velikým statkem *robnickým*, ustavičným vyvážením surovin jest půda vysilována, obyvatelstvo se rozptyluje, výlohy převozní rostou, blahobyt klesá, nerovnost mezi třídami společenskými přibývá a skončiti musí úplným otroctvím, neopřou-li se národové pobalkánští rychle proti nehospodářství sveřepého Turka a nedomohou-li se pod praporem svobody politické též svobody hospodářské, svobody, kteráž nespočívá v chlubných názvech „svobody tržby, zrušení protekce a neobmezené soutěže,“ nýbrž svobody skutečné, upřímné a pravé: svobody obchodu.

Tak zvaná svoboda tržby není ale záhubna toliko národům tržebnictvu podrobeným. Otroctví následuje tržbu jako stín, a co kárající Nemesis mstí hříchy její i na národu ji rozšiřujícím. Samé Anglii věsí se na paty a tíží jako můra prsa její. Či není to otroctví, když musí ženy dvacet hodin denně pracovati za horka, jehož stupeň převyšuje parno teplého pásma? Není to otroctví, když musí ženy dělati v dolech docela nahé mezi muži a chlapeci? Není otroctví, kde jako v Londýně žije přes 30 tisíc švadlen pracujících za několik penců denně a očekávajících každý okamžik smrt hladem? Není otroctví tam, kde dle svědectví Careyho potuluje se v noci ulicemi 50.000 ženských, nemohoucích jinak naléztí výživy, kde má se žena hůře, nežli u barbarů majících až posavad mnohoženství? Ti krmí ženy své jako dobytek, kdežto v Anglicku těží z nich jako z dobytka, aniž by věnováno jim péče, jakáž věnuje se dobytku. Tážeš-li se, kým zaviněno otroctví toto, odpovídám: jedině kramáři anglickými. Na místě aby vyrábělo Anglicko též suroviny vlastní, a vyměňovalo tovary své za zahraničné — aby udržovalo obchod mezinárodní; nutí k práci na sta

milionů otroků v obou Indiích, přiváží suroviny jejich domů, kdež jich zpracuje a opět vyváží, obmezujíc se čím dále tím více na pouhé přivázení a vyvážení, zanedbávajíc domácí výrobu surovin, jedním slovem stávajíc se *trhem* jiných národů. Suroviny dovážené jsou, jelikož vyrobeny prací otrockou, *laciny*; tím klesají rok co rok i suroviny domácí, klesá důchod pozemkářů, mzda pracovníka rolnického. Tím ubývá ale trhu podnikatelstvu; tak že podnikatelstvo chudne, dělnictvo klesáním mzdy blíží se otroctví a to děje se: poněvadž velkokramáři angličtí nalézají v tom prospěch svůj, těžiti dílem tlačení mzdy při vyrábění surovin v osadách, dílem tlačení mzdy domácího dělnictva obmezeného na zpracování surovin přivážených.

HLAVA DRUHÁ.

Zdokonalujme obchod.

A. Zrychlujme ho.

§. 210. Důležitost rychlosti obchodu.

Stopujíc pravěký vývoj hospodářství u souvěkých divochů Nového Světa a skoumajíc ústroj člověka, s kterýmž octnul se mezi ostatními tvory na divadle světovém, soudíme, že započal hospodářství své co lovec. Na stupni tomto jest obchod bez života. Hospodář běhá s jelenem po lesích, leze s kamzíkem po skalách, a vrhá se do hlubin řek a jezer, odkud vynáší polapenou rybu. Nezbyvá mu času, aby vyhledával vzdáleného zpotřebitele výrobků svých. Sotva tisíc jiter půdy stačí k výživě jediného lovece; obyvatelstvo jest tudíž řídko a rozptýleno; vyráběč a zpotřebitel zřídka se potkávají. Sotva jednou za rok odbýván trh, na nějž přináší lovec kože zvěře v roce skolené; a snad by ani nepřišel, kdyby nemusel vyměnit si zbraň a ostatní nástroje lovecké. Porovnej obchod tento s oným, jež den co den pozorovati můžeš v průmyslných městech našich. Kdežto zde vyměňuje vyráběč den co den se stem a tisícem zpotřebitelů, jest tamto odkázán na výměnu s jedním zpotřebitelem za celý rok. Na stupni tomto ne-